

Ekonomska vprašanja in porodniški dopust

I. Porodniški dopust kot sestavni del podružbljanja stroškov biosocialne reprodukcije

Prehod od tradicioalne k sodobni reprodukciji prebivalstva je značilen po nastanku in intenzivnem napredovanju procesa podružbljanja stroškov biosocialne reprodukcije. V tradicionalnih razmerah je bila osrednja institucija odvijanja procesa biosocialne reprodukcije družina. Izven družine je potekal le manjši del tega procesa, ki je bil povezan z institucijama cerkve in vojske. O porodniškem dopustu v današnjem smislu praktično ne moremo govoriti, čeprav je bila odsotnost z dela na nek način prisotna tudi takrat. Vendar je lahko ženska v družini organsko povezala svojo materinsko funkcijo s produkcijskimi obveznostmi. Prav tako ni bilo stroškov porodniškega dopusta v današnjem smislu, neke vrste stroška zaradi odsotnosti ženske iz produkcijskega procesa pa je v celoti nosila družina.

Postopno zaposlovanje vse večjega dela ženskega prebivalstva v družbeni proizvodnji je bistvenega pomena pri nastanku in nadaljnjem razvoju institucije porodniškega dopusta. Njegove stroške je v začetku deloma, kasneje pa vse bolj nosila celotna družbena skupnost. Kritje teh stroškov je postalo pomemben del podružbljenosti stroškov biosocialne reprodukcije.¹

Materialne možnosti družbe so pri oblikovanju in sprejemanju odločitev o dolžini porodniškega dopusta in drugih pogojih za njegovo pridobitev med odločilnimi. To ne velja toliko v primerih, ko je porodniški dopust relativno kratek (npr. nekaj tednov). Pomembneje pa postaja pri njegovem podaljšanju čez tiste meje, ki so v današnjem svetu prevladu-

¹ Podružbljanje stroškov biosocialne reprodukcije se izraža v različnih oblikah, na različnih mestih v reprodukcijskem procesu, preko različnih družbenih institucij ter z različnimi družbenimi ukrepi in aktivnostmi. Povezano je z zdravstvenim varstvom matere in otroka, kjer se izraža v posebnih oblikah organiziranega zdravstvenega varstva, brezplačnih zdravstvenih storitvah in zdravilih, obveznih zdravniških pregledih, cepljenjih itd. Na področju otroškega varstva se kaže v otroških dodatkih, raznih oblikah pomoči otrokom in družini, paketu za opremo novorojenčkov, sofinanciranju vzgojnovarstvenih organizacij in posebnih oblik njihovih programov, mali šoli itn. Zajema ves institucionalizirani izobraževalni sistem, od obvezne osnovne šole, raznih vrst srednjih šol do višješolskega in visokošolskega izobraževanja. Razen vsega tega pa je tudi sestavni del raznih društvenih aktivnosti, prostoačnih dejavnosti in še nekaterih institucionaliziranih oblik, ki jih tukaj ne bomo podrobneje naštevali.

joče. To je okrog pol leta po otrokovem rojstvu. Materialni dejavniki so pri daljšem trajanju dopusta pomembni tudi zaradi kakovostne spremembe, ki pri tem nastopi. Nekaj tednov pred ter v prvih tednih po otrokovem rojstvu je pri tem dopustu enak poudarek na varstvu matere in otroka. Kasneje pa stopa v ospredje funkcija nege, vzgoje in skrbi za otroka nasploh. Po nekaj mesecih (v normalnih razmerah) ni več nobenega razloga za izključitev matere iz aktivnega življenja. Podaljševanje porodniškega dopusta čez meje nekaj mesecev po porodu je zato predvsem interes otroka, njegovega zdravega in kakovostnega razvoja. Dosledno gledano tudi ne bi smeli več govoriti o porodniškem dopustu, temveč o dopustu za nego in vzgojo otroka. Vendar materialne možnosti niso edino merilo, po katerem se družba odloča o porodniškem dopustu. Družba ima namreč zmeraj možnost, da dá določenim ciljem prednost pred drugimi cilji.

V konkretnih jugoslovanskih in slovenskih razmerah moramo omeniti še pomen nekaterih posebnih dejavnikov. Ti so družbena lastnina produkcijskih sredstev, samoupravljanje, socialistična solidarnost, pa tudi načelo, da si vsak posameznik z delom pridobiva sredstva za svoje življenje in življenje članov svoje družinske skupnosti. Družbena lastnina in iz nje izvirajoča pravica vsakega pripadnika družbe do dela z družbenimi sredstvi ter samoupravljanje tvorijo temeljni okvir, ki določa specifičen način reševanja družbenih vprašanj in s tem tudi vprašanja porodniškega dopusta. Dosežena razvojna stopnja naše družbe še ne dovoljuje, da bi vsi njeni pripadniki uresničili pravico do dela z družbenimi sredstvi in iz nje izvirajoče druge pravice (tudi pravico do porodniškega dopusta). S tem je povezana tudi še zmeraj do neke mere omejena družbena solidarnost. Kljub temu pa že dosednji družbeni razvoj kaže, da so te pomanjkljivosti predvsem posledica dosežene nizke stopnje razvitosti proizvodnih sil.

II. Demografske determinante stroškov porodniškega dopusta

Skupina demografskih dejavnikov je pomembna predvsem kot determinanta celotnih družbenih stroškov porodniškega dopusta. Le v manjši meri pa je povezana s stroški posameznih družin. Tvorijo jo obseg in tendence spreminjanja rodnosti, smrtnosti in selitev, pomembne pa so tudi nekatere strukture prebivalstva, še posebej strukture prebivalstva po starosti, aktivnosti, dejavnosti, poklicu, zaposlenosti in izobrazbi. Med demografskimi procesi izstopa pomen rodnosti, smrtnost in selitve pa sta manj pomembna procesa. Pri strukturah pa gre predvsem za strukture ženskega prebivalstva, ki še zmeraj skoraj v celoti izkorišča porodniški dopust.²

² V letih od 1979 do 1983 je v Sloveniji izkoristilo porodniški dopust zaporedoma 106, 72, 59, 60 in 59 moških oziroma očetov otrok. V odstotnih deležih vseh upravičencev je to zaporedoma 0,4, 0,3 in trikrat po 0,2%. Vir: Podatki skupnosti otroškega varstva.

V Sloveniji prevladuje v zadnjih desetletjih trend zniževanja rodnosti, ki je bil značilen za obdobje demografskega prehoda, ohranil pa se je tudi v obdobju po njem. Zniževanje rodnosti v šestdesetih in sedemdesetih letih v naši republici zaradi delovanja kratkoročnih pozitivnih dejavnikov ni v večji meri znižalo absolutnega števila živorojenih. Od leta 1979 pa se je padanje rodnosti izraziteje odrazilo tudi na zmanjševanju absolutnega števila živorojenih. S tem pa je prišlo tudi do izrazitejšega negativnega vpliva zmanjšanja rodnosti na število upravičencev do porodniškega dopusta.

Tabela 1: Število živorojenih, upravičencev do porodniškega dopusta in delež upravičencev v celotnem številu živorojenih v Sloveniji v izbranih letih od 1960 do 1983.

Leto	Štev. in % Živorojeni	Upravičenci	Delež upravičencev v %
1960	27.825	10.317	37,1
1965	30.587	17.428	57,0
1970	27.432	14.681	53,4
1975	29.786	22.499	75,5
1979	30.604	24.747	80,9
1980	29.902	26.239	87,7
1981	29.220	27.102	92,8
1982	27.995	25.850	92,3
1983	27.291	24.076	88,2

Vir: Razni letniki Statističnega letopisa Slovenije in podatki skupnosti otroškega varstva Slovenije.

V tabeli 1 smo prikazali število živorojenih in upravičencev do porodniškega dopusta ter odstotni delež drugih med prvimi v Sloveniji v izbranih letih od leta 1960 do 1983. Absolutno število upravičencev je naraščalo do leta 1981, nakar začne padati. Padanje je predvsem posledica zmanjševanja števila živorojenih. Tudi delež upravičencev je naraščal do leta 1981, kasneje pa se nekoliko znižal. Povečevanje tega deleža do leta 1981 je bilo posledica naraščanja stopenj zaposlenosti in aktivnosti ženskega prebivalstva, zmanjševanja deleža kmetijskega prebivalstva, zmanjševanja števila gospodinj med ženskim prebivalstvom in še nekaterih drugih dejavnikov. Zasebne kmetice v Sloveniji vse do leta 1982 niso imele pravice do porodniškega dopusta. Tega leta pa je bila ta pravica uveljavljena za združene kmetice iz tistih kmetijskih zadrug, ki so podpisale poseben samoupravni sporazum. Posamezni dejavniki pa so delovali tudi v nasprotni smeri. Kot primer lahko navedemo naraščanje rodnosti v najmlajših razredih fertile starosti, ko mlajše ženske rodijo, preden končajo šolanje in se zaposlijo. Obravnavani delež se bo v prihodnje

verjetno še nekoliko povečal, čeprav že dosežena raven kaže, da se znatneje ne more več povečati.

Med preostalimi demografskimi dejavniki stroškov porodniškega dopusta poglejmo na kratko še strukture prebivalstva. Starostna struktura upravičenk do porodniškega dopusta je izoblikovana tako, da v njej prevladujejo ženske v začetnih letih svoje zaposlitvene kariere. Mlajše ženske imajo sicer nekoliko višjo izobrazbo kot njihove starejše sodelavke, vendar to ne odtehta razlik v službenih letih. Povrh tega pa mnoge ženske gredo na porodniški dopust še kot pripravnice. Vse to vpliva na to, da so osebni dohodki teh žensk nizki in na ta način nižji tudi celotni družbeni stroški porodniškega dopusta. V isti smeri pa delujejo tudi nekatere druge strukture upravičenk do porodniškega dopusta. Tipičen primer je struktura po dejavnosti, saj so ženske zaposlene večinoma v dejavnostih z nižjimi osebni dohodki.

III. Stroški porodniškega dopusta kot del celotnih stroškov biosocialne reprodukcije

Stroške porodniškega dopusta si največkrat razdelita upravičenčeva družina in družba kot celota. Zadnja po načelu solidarnosti in zaradi lastnega interesa za nemoteno in kakovostno biosocialno reprodukcijo. Del stroškov pa, vsaj posredno, nastaja tudi v organizacijah združenega dela, kjer so upravičenci zaposleni. To so stroški zaradi fluktuacije, ki jo povzroča porodniški dopust. Stroški družine se ob prevladujoči težnji podružbljanja stroškov biosocialne reprodukcije vse bolj zmanjšujejo. V tradicionalnih razmerah je družina nosila celotne stroške odsotnosti mlade matere iz produkcijskega procesa. Danes pa prihaja do stroškov družin tam, kjer so nadomestila osebnih dohodkov nižja kot normalni osebni dohodki, in tam, kjer so nadomestila sicer v višini normalnih osebnih dohodkov, vendar so zaradi visoke inflacije in nekoliko starejše osnove za obračun razvrednotena. V Sloveniji je bilo tako razvrednotenje prisotno do decembra leta 1984, ko smo uvedli tekočo revalorizacijo nadomestil. Stroške v organizacijah združenega dela je relativno težko ugotoviti, nastajajo pa največkrat kot posledica težav pri nadomeščanju delavk (in delavcev), ki gredo na porodniški dopust. Dostikrat primanjkuje delavcev z ustrezno izobrazbo in kvalifikacijo, novi so lahko manj spretni in izkušeni, potrebujejo določen čas, da se usposobijo za opravljanje novega dela itd. Če pa na izpraznjena delovna mesta zaposlijo nezaposlene delavce, lahko pride tudi do pozitivnih učinkov za celotno družbo.

Tretjo skupino tvorijo stroški, ki nastajajo na ravni družbe kot celote. Ti stroški so enaki agregatni vrednosti nadomestil osebnih dohodkov upravičencev do porodniškega dopusta. Njihova velikost je odvisna od povprečne velikosti osebnih dohodkov upravičencev, dolžine porodniškega dopusta in števila upravičencev ter relativne višine nadomestil v

primerjavi z osebnimi dohodki. Nadomestilo je odvisno od osebnih dohodkov zato, ker je porodniški dopust pravica iz dela. Iz tega sledijo precejšnje razlike med nadomestili posameznih upravičencev, ki so odvisne od vseh tistih dejavnikov, ki vplivajo na razlike v osebnih dohodkih v neki družbi. Razumljivo je, da jih tukaj podrobneje ne moremo obravnavati.

Poglejmo sedaj konkretne stroške slovenske družbe z nadomestili osebnih dohodkov upravičencem do porodniškega dopusta v obdobju od 1978. do 1983. leta. Zaradi neprimerljivosti podatkov v tekočih cenah med posameznimi leti moramo s pomočjo indeksa življenjskih stroškov preračunati časovno vrsto nadomestil tako, da bo izražena v stalnih cenah. Po preračunu na vrednosti, izražene v cenah leta 1982, smo izračunali vrsto indeksov realne vrednosti nadomestil z osnovo leta 1982 in dobili naslednje vrednosti za obdobje od 1978. do 1983. leta: 120,7, 123,8, 120,8, 101,0, 100,0 in 86,7. Realne vrednosti nadomestil osebnih dohodkov, ki jih je družba izplačala upravičencem, se od leta 1979 hitro zmanjšujejo. Tega leta so bila realna nadomestila za 23,8% višja kot leta 1982. Leta 1983 pa so bila že za 13,3% nižja kot leto prej. Taka realna gibanja nas ne presenečajo. Po eni strani so v skladu z zmanjševanjem števila upravičencev do porodniškega dopusta. Po drugi strani pa so posledica naraščajoče inflacije, ki je sproti razvrednotila nadomestila, obračunana na osnovi poprečja osebnih dohodkov v preteklem letu.

Tabela 2: Ocena družbenih stroškov biosocialne reprodukcije v starosti otrok do štirinajstega leta v SR Sloveniji v letu 1982.

Element	Znesek in %	Znesek v tisoč din	%
Osnovno izobraževanje		10.472.761	49,9
Zdravstveno varstvo otrok		3.086.405	14,7
Družbeno varstvo otrok		5.115.605	24,4
Nadomestilo OD za porodniški dopust		1.863.561	8,9
Socialno skrbstvo otrok		400.000	1,9
Zavitek za opremo novorojenčkov		67.898	0,3
Skupaj		21.006.230	100,0

Vir: Letopis o zdravstvenem in socialnem varstvu v Sloveniji 1982 in Statistični letopis SR Slovenije 1983.

Preidimo sedaj k obravnavi deleža nadomestil v okviru drugih stroškov biosocialne reprodukcije. V tabeli 2 smo mednje uvrstili osnovno izobraževanje, zdravstveno varstvo otrok, družbeno varstvo otrok, socialno skrbstvo otrok in zavitek za opremo novorojenčkov. Pri tem smo

morali oceniti podatke za osnovno izobraževanje, zdravstveno varstvo in socialno skrbstvo otrok. Znesek za osnovno izobraževanje smo revalorizirali z inflacijsko stopnjo na osnovi podatka za leto 1981. Stroške zdravstvenega varstva smo ugotovili na osnovi deleža obiskov otrok in šolarjev v okviru vseh obiskov v osnovi zdravstveni dejavnosti. Leta 1982 je bil ta delež 21,4%. Pri tem nismo upoštevali denarnih nadomestil osebnih dohodkov staršem, ki negujejo bolne otroke. Ocena stroškov socialnega skrbstva je še nekoliko bolj groba, kar pa zaradi manjše teže tega elementa niti preveč ne moti.

Podatki v tabeli 2 kažejo, da je bil delež nadomestila osebnih dohodkov med porodniškim dopustom pri celotnih ocenjenih stroških biosocialne reprodukcije (otrok do vključno 14. leta starosti) leta 1982 le 8,9%. To je precej manj, kot so znašali stroški osnovnega izobraževanja ter družbenega in zdravstvenega varstva otrok.³ Če primerjamo celotno ocenjeno vrednost stroškov biosocialne reprodukcije v tabeli 2 z zneskom, ki ga je slovenska družba leta 1982 porabila za invalidsko in pokojninsko zavarovanje, vidimo, da je bil drugi precej višji. Tega leta je znašal 29.953 milijonov dinarjev⁴ in je bil za 42,6% višji od naše ocene. Med tema vrstama sredstev pa je bistvena razlika. Sredstva, ki jih je družba porabila za otroke, imajo na nek način investicijsko naravo. Družba jih investira v svojo prihodnost. Sredstva, ki jih porabi za pokojnine in invalidnine, pa imajo v celoti naravo potrošnje.

IV. Različne osnove za nadomestilo za kritje življenjskih stroškov med porodniškim dopustom

Celotni družbeni stroški za nadomestilo osebnih dohodkov med porodniškim dopustom so tesno povezani z vprašanjem osnove za njegovo izračunavanje. V splošnem, in tudi v našem prejšnjem stavku, se največkrat govori o nadomestilu osebnih dohodkov. Na ta način se vprašanje izračunavanja nadomestila avtomatično zožuje na povezanost z osebnimi dohodki. V resnici pa je nadomestilo mogoče povezati tudi z drugimi osnovami.

Zgodovinsko gledano je pravica do porodniškega dopusta temeljila na delovnem razmerju (zaposlenosti) ženske – matere otroka. To pomeni, da je bila pravica iz dela. V razmerah sodobnega tipa reprodukcije prebivalstva pa se nakazuje kot alternativna teoretična osnova obravnavane pravice načelo podružbljanja stroškov biosocialne reprodukcije. Vse večje podružbljanje teh stroškov se kaže kot prevladujoča in zakonita težnja v industrijsko razvitem svetu. Porodniški dopust in morebitni dopust za

³ Relativna razmerja med posameznimi elementi naše ocene so precej podobna tistim, ki so jih dobili T. Mulina, M. Macura in M. Rašević v raziskavi Stanovništvo i zaposlenost u dugoročnom razvoju Jugoslavije za celo državo. Raziskava je bila objavljena v knjigi z istim naslovom, izdal pa jo je Ekonomski inštitut Beograd, Beograd 1981. Glej str. 45.

⁴ SL-83, str. 460.

nego in vzgojo majhnega otroka je po definiciji povezan z delovnim razmerjem upravičenca. O njem ne bi imelo smisla govoriti pri nekom, ki ni zaposlen. Čeprav to hkrati ne pomeni, da družba ne more dajati določenih oblik pomoči ob rojstvu in v obdobju, ki mu neposredno sledi, tudi posameznikom, ki niso zaposleni. Zato obravnavani dopust nujno ostaja pravica, ki temelji na delu upravičenca.

Razlika med alternativnima teoretičnima utemeljitevama porodniškega dopusta pa se pokaže v osnovah, ki se jemljejo kot podlaga za izračunavanje nadomestila za kritje življenjskih stroškov matere in otroka med porodniškim dopustom. Pri utemeljitvi s pravico iz dela se za osnovo jemlje osebni dohodek upravičenca. Nadomestilo se povezuje z načelom delitve po delu. Iz tega izhaja, da se nadomestila razlikujejo med posameznimi upravičenci v skladu z razlikovanjem osebnih dohodkov. Pri polnih nadomestilih so razlike v višini nadomestil med posameznimi upravičenci enake razlikam med njihovimi osebnimi dohodki. Utemeljitev teh razlik pa na nek način lahko najdemo v različnih prispevkih, ki jih plačujejo posamezniki z različnimi osebnimi dohodki za družbene potrebe (in med njimi tudi za izplačevanje nadomestil osebnih dohodkov med porodniškim dopustom). Načelo solidarnosti je pri tem prisotno predvsem glede na različno število otrok v posameznih družinah.

Druga teoretična osnova, načelo podružbljanja stroškov biosocialne reprodukcije, zahteva drugačno osnovo za izračunavanje nadomestila. Pri iskanju te drugačne osnove moramo izhajati iz tega, da novo načelo zahteva enako nadomestilo za vse upravičence do porodniškega dopusta. Dosledno teoretično gledano bi morala biti osnova v tem primeru ugotovljena s pomočjo posebnega statističnega raziskovanja, ki bi povedalo, kolikšni so življenjski stroški matere in otroka med porodniškim dopustom. Tako ugotovljeno osnovo lahko družba posebej ovrednoti z družbenim dogovorom. Solidarnost je v tem primeru neprimerno večja kot v prvem. V omenjenem družbenem dogovoru lahko družba določi, ali bo pokrila ugotovljene stroške v celoti ali le deloma.

V večini evropskih držav in med njimi tudi v Jugoslaviji utemeljujejo pravico do porodniškega dopusta še zmeraj kot pravico iz dela. Polna ali delna nadomestila za kritje življenjskih stroškov upravičenca in otroka se izračunavajo na osnovi osebnih dohodkov (plač). V zadnjem času pa je vse več držav, ki osnovno teoretično utemeljitev kombinirajo z drugo možno teoretično osnovo. Na ta način utemeljujejo odpravljanje prevelikih razlik med posameznimi nadomestili, ki bi bile sicer izraz prevelikih razlik v dohodkih. Beseda prevelik je pri tem rezultat družbene (politične) presoje ali neke vrste družbenega dogovora. Vrsta držav je namreč že uvedla spodnjo in zgornjo mejo možne višine nadomestil osebnih dohodkov. Drug primer pa je uvedla enotne višine nadomestila osebnih dohodkov vsem upravičencem bodisi v okviru rednega ali podaljšanega porodniškega dopusta. Izgleda, da postaja kombinacija obeh teoretičnih utemeljitev porodniškega dopusta zakonita težnja v industrijsko razvitem svetu.

Zato bi kazalo te vrste kombinacijo postopno uvajati tudi v slovenski in jugoslovanski praksi.

V. »Cost benefit« analiza podaljšanja porodniškega dopusta

Na začetku te točke spregovorimo najprej nekaj o sami »cost benefit« metodi analize. V slovenščino prevedeni besedi pomenita stroške in koristi. Se pravi, da primerjamo družbene stroške in koristi uvedbe ali ukinitve kakega konkretnega družbenega ukrepa, običajno družbenega investicijskega projekta. Metodo uporabljamo pri vseh tistih ekonomskih analizah, kjer tradicionalna analiza tržnih dogajanj ni uporabna. Tipičen tak primer so družbene dejavnosti. Pri njih ne moremo govoriti o trgu in vseh sestavinah, ki ga sestavljajo. Zato je v teh dejavnostih treba trg nadomestiti z zavestnim družbenim odločanjem o vseh bistvenih vprašanjih. Za tako odločanje pa je treba temeljito analizirati problematiko, o kateri se odloča. Zato si pomagamo s podrobno analizo vseh družbenih stroškov in koristi pri sprejemu konkretnega družbenega ukrepa, v našem primeru podaljšane porodniškega dopusta.

Analizo izvedemo tako, da čimbolj natančno presodimo vse družbene stroške in koristi posameznega ukrepa. Primerjava enih z drugimi pa nam pokaže, ali je ukrep racionalen in njegov sprejem smotrni ali pa povzroča prevelike stroške in nudi premajhne koristi ter njegov sprejem ne pride v poštev. Vendar ima tudi ta metoda svoje slabosti. Prva je v težavnosti primerjave posameznih alternativnih ukrepov. Take primerjave zahtevajo zelo podrobne analize, ki velikokrat niso mogoče. Druga, pomembnejša slabost pa je, da se mnogih družbenih koristi in stroškov preprosto ne da izraziti z vrednostnimi enotami. Zato je primerjava stroškov in koristi otežkočena in jo je treba razumeti v smislu širšega družbenega okvira, ki ga nudi za odločanje. Ne pa kot nekaj natančnega in dokončnega, pri čemer ne bi bilo treba upoštevati širšega družbenega konteksta in vseh tistih elementov, ki se v analizi ne dajo ustrezno izraziti. Vse, kar smo povedali, velja tudi za uporabo te metode pri odločanju o podaljšanju porodniškega dopusta.

Doslej smo obširno obravnavali družbene stroške porodniškega dopusta. Oglejmo si sedaj stroške, ki bi v Sloveniji nastali, če bi podaljšali porodniški dopust od sedanjih 246 dni do izpolnjenega prvega leta otrokove starosti. Obravnava tega vprašanja je še toliko pomembnejša, ker so se v Sloveniji ob sprejemanju srednjeročnega plana 1986–1990 izredno okrepile zahteve po podaljšanju porodniškega dopusta. Stroške podaljšanja bomo ocenili za leto 1982. Eden od razlogov je neažurnost statističnih podatkov, drugi pa nemožnost presoje vseh dejavnikov, ki bodo v prihodnosti delovali ob morebitnem povečanju porodniškega dopusta, in s tem nemožnost ocene povečanja stroškov v prihodnosti. Pri oceni bomo upoštevali enako število upravičencev in enako povprečno višino nadome-

stila osebnih dohodkov, kot je bilo leta 1982. Tega leta je bilo v Sloveniji 25.850 upravičencev, ki so prejeli poprečno 9011,4 dinarjev nadomestila. Celotni stroški nadomestila bi ob trajanju porodniškega dopusta do izpolnjenega prvega leta starosti otroka znašali 2.977.970.000 din, kar je za 1.114.409.000 din več, kot je bilo tega leta dejansko izplačanih nadomestil.

Poglejmo sedaj družbene koristi podaljšanja. Dejansko lahko govorimo o koristih za otroka, zaradi katerega je tak dopust potreben, za družino oziroma starše tega otroka in za družbo kot celoto. Pri otroku je stvar najbolj enostavna. Z vidika koristi otroka bi morala biti dolžina dopusta najbolj enostavna. Z vidika koristi otroka bi morala biti dolžina dopusta nekje med dvema in tremi leti. Ker je to bolj psihološko in medicinsko vprašanje, ga tukaj ne moremo podrobneje obravnavati. Za nas pa je pomembnejše nekaj drugega. Vse vrste koristi otroka od podaljšanja dopusta je namreč praktično nemogoče izraziti v vrednostnih enotah. Kakovostnejši in čustveno bolj uravnotežen otrokov razvoj, njegovo boljše zdravstveno stanje ipd. se ne dajo izraziti v denarnih enotah. Ostane nam le splošno spoznanje, ki so ga v Svetovni zdravstveni organizaciji izrazili z geslom: »Otrokovo zdravje je jutrišnje bogastvo«. K temu moramo dodati samo še kakovosten otrokov razvoj.

Koristi družine so nekoliko bolj protislovna kategorija. Zelo pomembni so namreč interesi staršev, ki so tesno povezani s pogoji, ki jih družba postavlja pri porodniškem dopustu. Do izraza pridejo višina nadomestila osebnih dohodkov, vprašanje varstva drugih otrok v družini ipd. V današnjih slovenskih razmerah se to kaže v računici, ki primerja osebne dohodke enega od staršev (običajno ženske) s stroški, ki jih mora družina plačevati za svoje otroke v vrtcih. Ta računica se pri materah z nekoliko nižjimi osebnimi dohodki izkaže neugodno za družino in s tem za zaposlitev teh mater. V tem primeru je tudi družina zainteresirana za čim daljši porodniški dopust. Celotna problematika pa je s tem tudi tesno povezana z odločanjem staršev v družini o tem, koliko otrok bodo imeli. Zato je nikakor ne bi smeli zanemariti.

Družbene koristi izvirajo po eni strani iz koristi otroka in družine, po drugi strani pa jih tvorijo odpadli družbeni stroški, zaradi podaljšanja porodniškega dopusta. Poglejmo drugo stran nekoliko podrobneje. Obseg odpadlih družbenih stroškov je odvisen od dolžine podaljšanja porodniškega dopusta. Vendar moramo biti pri ugotavljanju odpadlih stroškov zelo pozorni. Dogodi se namreč lahko, da štejemo med odpadle stroške tudi tiste, ki se preprosto prenesejo v kasnejše obdobje otrokove starosti. Tipičen tak primer so lahko stroški, povezani s povečano obolevnostjo otrok, ko se vključujejo v jasli ali vrtce. S podaljšanjem dopusta premaknemo to vključevanje v višjo starost, hkrati pa se lahko zgodi, da s tem ne pride do večjega zmanjšanja obolevnosti otrok pri vključevanju v družbeno organizirano varstvo.

Prva vrsta odpadlih družbenih stroškov so stroški, ki nastajajo zaradi

obolelega otroka, ki je sicer vključen v razne oblike varstva. Eden od staršev ostane na bolezenskem dopustu in dobi za ta čas nadomestilo osebnega dohodka. Groba ocena te vrste družbenih stroškov v Sloveniji v letu 1982 kaže, da gre za nego *obolelih 7–12 mesecev* starih otrok 20–25 milijonov dinarjev.⁵

Druga vrsta odpadlih stroškov so po splošnem prepričanju stroški družbenega varstva otrok, ki so vključeni v jasli. Bergantova jih je za 7 do 12-mesečne otroke za leto 1982 ocenila na 27 milijonov dinarjev.⁶

Ob večji nezaposlenosti v družbi lahko podaljšanje porodniškega dopusta omogoči lažje zaposlovanje nezaposlenih. To se zgodi, če imajo nezaposleni ustrezno kvalifikacijsko strukturo. Na ta način lahko družba prihrani pri zmanjšanju stroškov za vzdrževanje nezaposlenih. Če družba izplačuje zavarovalnico za primer nezaposlenosti, je njen prihranek enak znesku zavarovalnine, ki se lahko prelije za nadomestila osebnih dohodkov med porodniškim dopustom. Slovenija v zadnjem času nima večje nezaposlenosti. Obstoječa pa je predvsem struktura narave. Zato ta vrsta prihrankov nima večjega pomena. Med družbene koristi lahko štejemo tudi morebitno povečanje rodnosti in s tem odpravo motenj v procesu reprodukcije prebivalstva. Vendar tudi v tem primeru ne moremo natančno presoditi denarne vrednosti te koristi.

Naštete koristi gotovo niso zajele vseh možnih oblik družbenih koristi. Ena od pomembnejših izvira iz prihrankov, ki jih imajo družine pri tistem delu stroškov družbenega varstva otrok v jaslih, ki jih plačajo starši. M. Bergantova jih je ocenila v letu 1982 v Sloveniji za otroke do prvega leta starosti na 58 milijonov dinarjev.⁷

Primerjajmo sedaj družbene stroške podaljšanja porodniškega dopusta do izpolnjenega prvega leta otrokove starosti z družbenimi koristmi. Podaljšanje bi povečalo stroške, merjene z nizkim družbenim standardom nadomestil iz leta 1982, za okrog 1.100 milijonov dinarjev. Ocenjeni prihranki družbe pa *bi znašali le slabo dvajsetino* tega zneska, če upoštevamo stroške, ki jih plača celotna družba solidarno, in desetino, če k prejšnjim dodamo še pomembnejše prihranke družine s stroški družbenega varstva jasličnih otrok do prvega leta starosti. Celo v drugem primeru je vrednost stroškov za desetkrat večja od ocenjene vrednosti denarnih prihrankov. Treba pa je še enkrat opozoriti, da pri tem nismo mogli upoštevati dela denarnih koristi (npr. tistega, ki bi ga družine

⁵ Številka je dobljena kot desetina celotnih ocenjenih stroškov za nadomestila osebnih dohodkov ob negi obolelih otrok, ki so znašali v letu 1982 okrog 200 milijonov din. Tega leta je bilo okrog 10% odsotnosti z dela zaradi nege družinskega člana (večinoma otrok). Zdravstvene skupnosti pa so tega leta izplačale 2.239 milijonov din denarnih nadomestil. Vir podatkov: Letopis o zdravstvenem in socialnem varstvu v Sloveniji 1982, str. 30. in 37. Maja Bergant je v delu Odsotnosti z dela zaradi nege obolelih otrok v kontekstu podaljšanja porodniškega dopusta (ptujsko srečanje sociologov 1984) ocenila v tekstu omenjene stroške na 25 milijonov din.

⁶ M. Bergant: op. cit., str. 8. V letih 1982/83 je bilo v slovenskih jasličnih oddelkih 1564 otrok v starosti do enega leta in 4783 otrok med prvim in drugim letom starosti. Vir: RR-329, VVO v letu 1982/83, Zavod SRS za statistiko, Ljubljana, str. 12.

⁷ M. Bergant: op. cit., str. 8.

prihranile, ker ne bi več plačevale stroškov varstva do enega leta starih otrok v privatnem varstvu) in predvsem nedenarnih koristi.

Sklenemo lahko z mislijo, da narekujejo ekonomski razlogi veliko previdnost pri sprejemanju sklepa o podaljšanju porodniškega dopusta. Kratkoročni pozitivni ekonomski učinki so namreč veliko nižji kot kratkoročno povečanje stroškov. S podaljšanjem porodniškega dopusta bi družba eksternalizirala velik del stroškov varstva dojenčkov, ki jih največkrat njihovi sorodniki (stare mame) varujejo brezplačno. Sklep se pa nekoliko spremeni, če na problematiko gledamo z dolgoročnega vidika. V mislih imamo vsaj en življenjski cikel posameznika. Tedaj ima družba možnost, da izvede realokacijo petih let sklada dela žensk, ki nastaja zaradi pet let krajše delovne dobe ženskega prebivalstva, v tisto obdobje, ko mlada družina rodi otroke. To pomeni, da bi morala družba dolgoročno podaljševati porodniški dopust na dve leti na račun podaljšanja delovne dobe žensk za pet let. Tak model smo prikazali v članku Porodniški dopust in demografske razmere.⁸

VI. Vpliv porodniškega dopusta in njegovega podaljšanja na zaposlovanje in zaposlenost

Dolžina porodniškega dopusta je neposredno povezana z zaposlenostjo v narodnem gospodarstvu. Ob daljšem dopustu je treba v produkcijskem procesu nadomestiti večje število delavcev. Ob sedanji dolžini dopusta v Sloveniji in ob predpostavki poprečnega letnega števila upravičencev od leta 1981 do 1983, ki je znašalo 25.676 upravičencev, je bilo treba povečati letno število zaposlenih za 17.305 delavcev. Število zaposlenih bi bilo v posameznem letu za toliko manjše, če porodniškega dopusta ne bi bilo.

Zato je razumljivo, da je podaljševanje porodniškega dopusta povezano z dodatnim zaposlovanjem delavcev. Preprosti koledarski račun, ki upošteva razliko med podaljšanim in sedanjim dopustom ter neko poprečno število upravičencev, nam omogoča izračunati, koliko novih delavcev bo treba zaposliti. Ob poprečnem številu 25.676 upravičencev bi podaljšanje dopusta do izpolnjenega prvega leta starosti otroka v Sloveniji zahtevalo dodatno zaposlitev 10.341 delavcev.

Organizacije združenega dela nadomeščajo odsotne delavce z zaposlovanjem za določen čas, ponekod pa preprosto s prerazporeditvijo že zaposlenih. To je mogoče povsod tam, kjer imajo presežke delavcev med že zaposlenimi. Nezaposlenost zaposlenih je dokajšnja značilnost tudi našega gospodarstva. Zato bi podaljšanje porodniškega dopusta zahtevalo v Sloveniji manj novih delavcev, kot je pokazal preprosti koledarski izračun. Razen števila pa je pomembna še struktura nadomestnih delav-

⁸ J. Malačič: Porodniški dopust in demografske razmere; članek bo objavljen v eni naslednjih števil Tekstov Teorije in prakse.

cev, saj ni dovolj, da so le-ti na razpolago, bodisi med nezaposlenimi ali na novo vstopajočimi med aktivno prebivalstvo. Ustrezne morajo biti tudi kvalifikacijska, regionalna in druge strukture nadomestnih delavcev. V sedanjih razmerah problem nadomeščanja odsotnih delavcev v Sloveniji ni posebno velik, saj je postala veljavna dolžina dopusta organski del reprodukcije delovne sile. Podaljšanje porodniškega dopusta pa bi povzročilo problem prilagajanja novim razmeram in s tem, vsaj nekaj let, določene motnje.

Ob 15.000 nezaposlenih v Sloveniji podaljšanje dopusta do izpolnjenega prvega leta starosti otroka ne bi smelo povzročiti pomanjkanja delavcev. Vendar velja ta sklep le ob globalni računici. Če pa upoštevamo, da so že ti nezaposleni posledica neuskkljene ponudbe in povpraševanja po delavcih, je jasno, da bi obravnavano podaljšanje še dodatno zaostri kratkoročne strukturne probleme. Na posameznih področjih bi gotovo primanjkovali delavcev. Dolgoročno pa bi bilo treba problem pomanjkanja delavcev reševati v okviru nezaposlenosti že zaposlenih, s hitrejšim uvajanjem tehničnega napredka ter prekvalifikacijo in dokvalifikacijo delavcev.

Drugače pa bi bilo ob večji nezaposlenosti. V Sloveniji bi lahko do nje prišlo, če ne bi pravočasno uspeli rešiti vprašanja prekvalifikacije in dokvalifikacije že zaposlenih, do katerega nujno prihaja s prestrukturiranjem gospodarstva in z uvajanjem nove tehnike in tehnologije. V tem primeru bi s podaljšanjem porodniškega dopusta ublažili nezaposlenost. Razmere na področju zaposlenosti in zaposlovanja pa bi bile še bistveno drugačne ob uvajanju daljšega porodniškega dopusta v kombinaciji s podaljševanjem delovne dobe ženskega prebivalstva. V tem primeru bi bilo treba zagotoviti veliko število novih delovnih mest, saj bi družba v globalu prihranila velik sklad delovnega časa. Ob doslednem generacijskem reševanju tega problema bi presežek delavcev nastopil šele čez trideset let in bi imela družba dovolj časa, da bi se temu prilagodila. Ugodnejše pa bi bilo, če bi uvedla določeno medgeneracijsko solidarnost in poskušala priti do novih delovnih mest že prej, ker bi si s tem olajšala finančno breme uvajanja podaljšanja porodniškega dopusta.

VIOLETA ROSANDA DEVETAK

Ženske kot sekundarna delovna sila v Italiji

Položaj žensk v Italiji je v primerjavi s položajem žensk v drugih zahodnoevropskih državah dokaj specifičen. Italija je imela namreč v vsem povojnem obdobju težave zaradi prevelike ponudbe delovne sile v primerjavi s povpraševanjem po njej.

Po odstotku zaposlenih žensk je prav na dnu lestvice zahodnoevrop-